

УДК 355.244.1:070]:94(477)«1914/1917»

Куцик Р.

ВІДОЗВИ
ЯК ВАЖЛИВИЙ ІНФОРМАЦІЙНИЙ ЗАСІБ
НА ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНСЬКИХ ГУБЕРНІЙ
ПІВДЕННО-ЗАХІДНОГО КРАЮ У 1914–1917 рр.

У статті розглянуто відозви, які друкувалися в Російській імперії у 1914–1917 рр. і були розповсюджені на території Київської, Подільської та Волинської губерній з метою здійснення провальної і проімперської пропаганди; розкрито мету, завдання та зміст видань; з'ясовано основні інформаційно-психологічні прийоми впливу на формування оціночних суджень і позиції читача щодо тогочасних подій.

Ключові слова: відозва, пропаганда, Південно-Західний край, Російська імперія, Перша світова війна.

Важливу роль у військово-політичних конфліктах відіграє не тільки зброя та чисельність армії, але й інформаційно-психологічний чинник. Світова війна 1914–1918 рр. була першим етапом на шляху до масового використання воюючими сторонами засобів інформації з метою пропаганди та впливу на формування суспільної свідомості. На той час радіо та кіно ще не досягли достатнього рівня розвитку, а тому ключова роль в розповсюдженні головних новин про події відводилась друкованій продукції. У Російській імперії значного поширення набув такий вид засобів розповсюдження інформації, як відозви. Останні, разом з пресою і брошурами, активно використовувалися владою для пропаганди патріотичних та провонних ідей.

Слід зазначити, що лише в останнє десятиліття науковці почали вивчати питання інформаційних процесів на території українських

земель під час Першої світової війни. У зв'язку з цим цей напрям дослідження не знайшов всебічного і комплексного відображення в українській та зарубіжній історіографії. На сьогодні існують лише окремі напрацювання у вигляді статей неширокого кола дослідників, а саме: Т. Кароєвої⁹⁹, О. Куцької¹⁰⁰ та Л. Питльованої¹⁰¹.

Корисними для нашого дослідження стали роботи В. Любченка¹⁰², в яких розкрито окремі аспекти випуску москвофілами пропагандистської друкованої продукції, зокрема й відозв, та її розповсюдження серед цивільного населення і військових Південно-Західного фронту. Зауважимо, що проблема використання відозв як важливого інформаційного засобу на українських теренах у 1914–1917 рр. ще не ставала предметом спеціального комплексного дослідження. Цей аспект посилює актуальність та визначає новизну нашого наукового доробку.

Одними з перших, хто долучився до процесу випуску відозв, були емігранти-москвофіли із західноукраїнських земель, які на час військових дій перебралися в Росію. 28 липня (10 серпня) 1914 р. С.А. Лабенський, М.О. Сохоцький, М.Ф. Глушкевич та Ю.І. Сьокало, які вже певний час мешкали в Одесі й перебували у тісних стосунках з головою одеського відділення Галицько-руського благодійного

---

⁹⁹ Кароєва Т.Р. Книжкова культура у підтримці патріотичних настроїв населення під час Першої світової війни (на матеріалах Подільської губернії) / Т.Р. Кароєва // Народи світу і Велика війна 1914–1918 рр. : матеріали Всеукраїнської наукової конференції, 3–4 квітня 2015 р. — Вінниця : ТОВ «Нілан-ЛТД», 2015. — С. 240–244.

¹⁰⁰ Куцька О.М. Воєнна пропаганда періоду Першої світової війни / О.М. Куцька // Перша світова війна у військово-історичному вимірі (до 100-річчя події) : зб. матеріалів Міжнародного наукового форуму (26–28 червня 2014 р., м. Львів). — Львів : АСВ, 2014. — С. 188–191.

¹⁰¹ Питльована Л. Інформаційно-психологічне забезпечення російської воєнної кампанії в Галичині під час Першої світової війни / Л. Питльована // Воєнна історія Галичини та Закарпаття : матеріали Всеукраїнської наукової військово-історичної конференції (15 квітня 2010 р., м. Львів) / [Відп. ред.: В.В. Карпов, В.І. Горелов, І.В. Мороз]. — К., 2010. — С. 153–158.

¹⁰² Любченко В.Б. Москвофільський фактор в політиці Російської імперії напередодні та на початку Першої світової війни / В.Б. Любченко // Проблеми історії України XIX — початку XX ст. — 2003. — Вип. 6. — С. 125–142; Його ж. Москвофільський фактор і російська влада напередодні та під час війни // Велика війна 1914–1918 рр. і Україна: у 2 кн. Кн. 1. Історичні нариси / [Упоряд. О.П. Реєнт]. — К. : ТОВ «Видавництво «КЛІО»», 2014. — С. 122–138.

товариства у Петербурзі (далі — ГРБТ) професором П.Є. Казанським, прибули за викликом до Києва. Тут 29 липня 1914 р. разом із головою київського відділення ГРБТ Ю.А. Яворським вони створили Карпато-руський визвольний комітет (далі — КРВК)¹⁰³. Це була москвофільська організація, яка діяла виключно в напрямі російського націоналізму і здійснювала відкриту шовіністичну пропаганду проти української культури.

З перших днів війни, 29 липня 1914 р., КРВК оприлюднив свою пропагандистську відозву «Багатостраждальний руський народ Галицької землі». Документ умовно можна поділити на три частини. У першій йшлося про страждання галичан під владою Австро-Угорщини: «Шістсот літ стогнала наша Галицька Русь у чужому ярмі! Шістсот літ стогнав в лютій неволі багатостраждальний народ “русского” Галича! Шістсот літ трудився ти, нещасний “русский” чоловік-хлібороб, в поті чола, не для себе і своїх діток, а для тих, що тебе скували в міцні ланцюги і тримали в неволі...»¹⁰⁴. У другій наголошувалося на нібито визвольній місії російської армії, яка несе волю і свободу: «По велінню Всевишнього славне і непереможне воїнство православного “русского” царя вступило на Галицьку землю, щоби принести її нещасному народу волю і щастя, щоби прийняти його в просторий і достойний дім “одной неразделимой русской родины”...»¹⁰⁵. У третій же частині відозва закликала народ Галичини до роззброєння і братерства з російською армією: «Кидай зброю і віддавайся православному воїнству, яке прийме тебе не як військового полоненого, а як рідного брата, котрий вертається з неволі під стріху рідної хати. Кидай зброю, щоби у велику хвилю звільнення Галицької Русі не лилась кров брата від руки брата»¹⁰⁶. Для того щоб поширити відозву серед більшості населення, її було додатково надруковано у брошурі «Сучасна Галичина...», яку члени КРВК і військова адміністрація активно розповсюджували по всій лінії Південно-Західного фронту.

---

¹⁰³ Любченко В.Б. Москвофільський фактор в політиці... — С. 129.

¹⁰⁴ Современная Галичина. Этнографическое и культурно-политическое состояние ее, в связи с национально-общественным настроением. — К. : Походная типография Штаба Главнокомандующаго Арміями Юго-Западнаго фронта, 1914. — С. 11–13.

¹⁰⁵ Там само. — С. 13–14.

¹⁰⁶ Там само.

1 серпня 1914 р. Верховний головнокомандувач російської армії Микола Миколайович звернувся із відозвою до поляків. У ній стверджувалося, що завдяки перемозі Росії польський народ нарешті зможе об'єднати свої землі та відновити власну державність, яка була втрачена під час трьох поділів наприкінці XVIII ст.: «Хай зітнуться границі, які розрізали польський народ на частини. Хай возз'єднається він воедино під скіпетром російського царя. Під скіпетром цим відродиться Польща вільна у своїй вірі, мові та самоуправлінню»¹⁰⁷. Крім того, у відозві апелювалося до історичних подій минулого. Зокрема, наголошувалося, що поляки повинні об'єднатися для боротьби з німецьким наступом так само, як це вони зробили більше п'ятисот років тому під час битви під Грюнвальдом¹⁰⁸. Такими тезами влада намагалася мотивувати та переконати польський народ у необхідності воювати на боці Росії. Відповідно до розпорядження начальника штабу КВО від 11 серпня 1914 р. зазначена відозва була розповсюджена по всіх територіях Київської, Подільської та Волинської губерній, де проживало польське населення¹⁰⁹.

5 серпня Микола Миколайович звернувся із черговою пропагандистською відозвою, але уже до українського народу Галичини: «Браття! Твориться суд Божий... Хай не буде більше під'яремної Русі. Спадщина Володимира Святого, земля Ярослава Осмомисла, князів Данила і Романа, скинувши ярмо, хай замайорить стяг єдиної, великої, нерозділеної Росії. Хай звершиться промисел Божий, який благословив справу великих збирачів землі руської. Хай допоможе Господь своєму помазанику імператору Миколаю Олександровичу всієї Росії завершити справу великого князя Івана Калити. А ти, багатостраждальна братська Русь, встань на зустріч російської раті»¹¹⁰. Як бачимо, тенденція застосування імперською владою інформа-

¹⁰⁷ Центральний державний історичний архів України в м. Києві (далі — ЦДІАК України). — Ф. 442. — Оп. 864. — Спр. 239. — Арк. 101–101 зв.

¹⁰⁸ Там само.

¹⁰⁹ Там само. — Арк. 99.

¹¹⁰ Год войны с 19-го июля 1914 г. по 19-ое июля 1915 г. Высочайшие манифесты. — Воззвания Верховного Главнокомандующего. — Донесения: от Штаба Верховного Главнокомандующего, от Штаба Главнокомандующего кавказской армией, от Морского Штаба [Предисловие А. Оглина]. — М. : Т-во типографии А.И. Мамонтова, Издание Д.Я. Маковского, 1915. — С. 11–12.

ційного прийому «перекручування історичної правди» для обґрунтування власних геополітичних претензій на території Східної Галичини була сталою нормою.

З перших днів військових дій в імперії була розгорнута широка система благочинності. Товариства та організації масово розповсюджували серед населення відозви, в яких містилася інформація про здійснення благодійних акцій, спрямованих на підтримку армії, сімей солдатів, поранених тощо. Яскравим прикладом такого звернення є відозва товариства «Волинська копійка» від 30 квітня 1915 р. У документі йшлося про необхідність об'єднання усіх супроти ворога та звучав заклик до жителів Волині виконати свій громадський обов'язок — пожертвувати гроші, щоб допомогти постраждалим від війни: «Громадяни нашої губернії! Підніmemo високо стяг історичної Волині, записаної на першій сторінці руського літопису. Не забудемо синів рідної землі, що проливають свою кров за наш мир і благополуччя, та зігріємо їх своєю любов'ю на заході їх самовідданого служінню Батьківщині. Принесемо нашу волинську копійку всі, як одна людина, як одна дружня сім'я і цією безкорисливою справою виконаємо обов'язок братської благодородності»¹¹¹.

З такими закликами зверталися структури не тільки світського характеру, але й релігійного. Так, 5 вересня 1914 р. Київський комітет Свято-Володимирського братства оприлюднив відозву, в якій повідомлялося про влаштування одноденного збору пожертвувань на користь поранених і бідних сімей солдатів, звучав заклик до кожного долучитися до благодійної справи: «Наш перший і священний обов'язок ні на одну хвилину не забувати про ратні подвиги та страждання наших братів!» «Добрі кияни та киянки! Невже ми пошкодуємо на лікування їхніх ран і на гостру потребу їхній сімей, які залишилися без годувальників, декілька срібних чи золотих монет?..»¹¹².

Окрему групу становили відозви, які стосувалися економічно-господарських питань. Особливо актуальною у роки війни постала проблема обробітку земель та збирання врожаю. Значна частина чоловіків перебувала на лінії фронту, а в домівках залишилися в основному жінки, діти та люди похилого віку, що значно зменшило

¹¹¹ Воззвание общества «Волынская Копейка» // Волынские губернские ведомости. — 1915. — 30 апреля. — № 49. — С. 1.

¹¹² Воззвание // Киевская мысль. — 1914. — 5 сентября. — № 244. — С. 1.

ефективність ведення господарства. Інколи земельні угіддя взагалі залишалися без господарів. Крім того, деяка частина населення, яка проживала поблизу фронту, не вважала за потрібне обробляти землі, оскільки люди розуміли, що їхні території в будь-який момент можуть потрапити під зону військових дій і вся зроблена робота буде марною. Зважаючи на таку ситуацію органи влади активно пропагували ідеї самоорганізації та самопомочі. Адміністрації на місцях поширювали серед населення відозви із закликами допомагати одне одному у веденні господарства та не зважати на чутки, які закликали не обробляти свої землі. Яскравим прикладом такого друкованого матеріалу є відозва Київської губернської земської управи, випущена 29 серпня 1914 р. У документі зазначалося: «Мирні селяни, орачі!.. На всіх нас, російських громадян, лежить священний обов'язок прийти, хто чим і як може, на допомогу сім'ям і господарствам наших братів, котрі пішли на війну... Спішіть же, орачі, засівати поля свої і допоможіть в цьому сім'ям родичів-односельчан, які пішли на війну»¹¹³.

У період війни активізувалася проблема біженства. Значна маса людей через військові дії та загрозу для життя була змушена переселятися вглиб імперії. Вони облаштовувалися на нових територіях та обробляли місцеві угіддя. Проте ідея повернення до рідного дому не полишала біженців. Тому коли серед населення поширювалася інформація про відхід австрійської армії із захоплених територій, люди намагалися одразу ж повернутися назад, покидаючи усе, що було зроблено на нових землях. Для того щоб запобігти цим діям, влада зверталася до біженців із спеціальними закликами залишатися на місцях. Прикладом такого звернення є відозва губернатора Волині від 8 червня 1916 р.: «...зрозуміло ваше бажання скоріше повернутися на свої землі. Але будьте розсудливі. Відступаючий ворог кинув поля ваші незасіяними. Тут же, де зараз знаходитесь, ви повинні зібрати врожай на відданих вам в оренду землях, або допомогти зібрати його місцевому корінному населенню. Хліб і зброя потрібні армії і ваш перший обов'язок зосередити всі сили, щоби дати і те, і інше у найбільшій кількості»¹¹⁴.

¹¹³ Воззвание Киевской губернской земской управы // Киевская земская газета. — 1914. — 29 августа. — № 33. — С. 2.

¹¹⁴ Воззвание к беженцам // Киевская мысль. — 1916. — 9 июня. — № 160. — С. 3.

Отже, під час війни відозви стали одним із важливих механізмів здійснення патріотичної, провоєнної та провладної пропаганди. На території Південно-Західного краю виходила чи мала їх кількість. Фактично усі відозви того періоду, відповідно до інформаційного наповнення та тематичної спрямованості, можна умовно класифікувати на три основні групи: політико-патріотичні — закликали суспільство до участі у війні на боці Росії та обґрунтовували війну як необхідну, визвольну й справедливу; благодійні — повідомляли про проведення різноманітних добродійних акцій, спрямованих на підтримку армії, поранених солдатів, постраждалих сімей, вдовів та сиріт, а також наголошували на необхідності кожного долучитися до таких заходів і виконувати свій громадянський обов'язок; економічно-господарські — закликали населення до активної роботи на господарствах та заводах з метою забезпечення економічного й продовольчого добробуту армії та імперії в цілому.

R. Kutsyk

APPEALS AS IMPORTANT INFORMATION TOOL ON UKRAINIAN TERRITORY GOVERNORATES OF SOUTHWESTERN KRAI IN 1914–1917

The article deals with appeals that were published in the Russian Empire in 1914–1917 and were distributed in the Kyiv, Podolia and Volyn governorates, with the aim of pro-military and pro-imperial propaganda; goals, objectives and content of publications; found out major information-psychological techniques to influence the formation of value judgments and reader's view according to the events of that time.

Key words: *appeal, propaganda, mass media, Southwestern Krai, Russian Empire, World War I.*